

Kompetencije europske dimenzije u obrazovanju: stavovi studenata

Marko Turk
Jasminka Ledić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Odsjek za pedagogiju

Sažetak

Europska dimenzija u obrazovanju odavno je prisutna u europskoj obrazovnoj politici znanstvenim istraživanjima i stručnim raspravama, dok je u hrvatskom okruženju interes za navedenu temu znatno slabiji. Iako se školske pedagoge nerijetko smatra najodgovornijima za praćenje i uvođenje novih smjernica razvoja škola, europska dimenzija u obrazovanju nije bila dovedena u vezu sa stavovima studenata pedagogije – budućih pedagoga, kao što nije otvarano pitanje doprinosa visokog obrazovanja ovladavanju kompetencijama za implementaciju ovoga koncepta u njihov budući rad.

Temeljem rezultata nacionalnog istraživanja o kompetencijama školskih pedagoga i studenata diplomskog studija Pedagogije, koje su uključivale i kompetencije europske dimenzije, u radu će biti izneseni rezultati istraživanja te prijedlozi i preporuke za implementaciju sadržaja ovoga koncepta u visokoškolsko obrazovanje.

Ključne riječi: europska dimenzija u obrazovanju, studenti pedagogije, školski pedagozi, kompetencije školskih pedagoga, kompetencije europske dimenzije u obrazovanju.

Uvod

Koncept europske dimenzije u obrazovanju u kontekstu obrazovnih politika i (školskih) praksi ne predstavlja novost (Bell, 1991, Convery i sur., 1997, Field, 1998, Phillippou, 2005, Savvides, 2008). Međutim, razvidno je kako mu u hrvatskom znanstveno-istraživačkom i stručnom prostoru nije posvećen značajniji prostor. Osim radova koji temeljem teorijske analize donose pregled razvoja, osnovnih karakteristika i indikatora ovoga koncepta (Zidarić, 1996, Ledić i Turk, 2012) te onih koji se u proširenoj tematskoj analizi dotiču pojedinih segmenata europske dimenzije (Ilišin i Mendeš, 2005, Lukšič i Bahor, 2007, Domović i sur., 2011), izostaju empirijska istraživanja koja se njime bave. U hrvatskom istraživačkom prostoru europska se dimenzija, osim na razini preporuka za buduća istraživanja,

rijetko dovodi u vezu s radom stručnih službi u odgojno-obrazovnim ustanovama kao i sa stavovima studenata pedagogije-budućih pedagoga o važnosti ovih kompetencija za njihov budući profesionalni angažman. Također, izostaju radovi i analize o potrebnim kompetencijama za implementaciju ovoga koncepta u (nacionalni) obrazovni sustav čime se onemogućuje njegov sustavan razvoj te adekvatno obrazovanje odgojno-obrazovnih praktičara na razini njihovog inicijalnog obrazovanja.

Koncept europske dimenzije u obrazovanju imao je svoj evolucijski put koji se kretao paralelno s razvojem obrazovnih politika na razini Europske unije. Od ideje koja se tek načelno spominje u prvim dokumentima (europske) obrazovne politike - primjerice u dokumentu *For a Community Policy in Education* (1973), preko njegovog snažnog ute-

meljenja u dokumentima Vijeća Europe i Europske komisije - *Recommendation on the European Dimension of Education* (1989) i *Green Paper of the European Dimension of Education* (1993) te Ugovora o Europskoj uniji (1992/3), do iznimno značajnog prostora koji mu se pridaje u strateškim smjernicama razvoj europskog obrazovanja u budućnosti - *Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training* ('*Education and Training 2020*'). Kao posljedica takvog razvoja, europska dimenzija u obrazovanju postajala je smjer razvoja europske obrazovne politike¹.

Kao i s prikazanim razvojem u okruženju europskih obrazovnih politika, ovaj je koncept prolazio sličan razvojni put i u kontekstu njegovog sadržajnog određenja. Zbog izrazite disperzije u pokušajima sadržajnog određivanja i gotovo nemogućeg jednoznačnog definiranja, autori koji su se u svojim radovima i analizama bavili europskom dimenzijom u obrazovanju (Shennan, 1991, Bîrzéa, 1997, Tulasiewicz i Brock, 1994, Zidarić, 1996, Convery i Kerr, 2005, Philippou, 2005, Savvides, 2006, 2008, Márkus, 2009, Ledić i Turk, 2012) u svoja promišljanja unose nove segmente kojima bi ovaj koncept iznova pokušali definirati i/ili teorijski utemeljiti. Na taj način, ne samo što su sadržajno obogaćivali već su i dodatno osnaživali nemogućnost da ga se smjesti u okvire jedne definicije te kao takvog analizira i istražuje u budućnosti².

Ledić i Turk (2012, 269) ukazuju kako je ovaj koncept moguće specifično odrediti kroz četiri skupine indikatora europske dimenzije u obrazovanju, i to kao - "1. doprinos razvoju (**europskog**) **društva znanja** kroz: razvoj lingvističkih kompetencija (znanja stranih jezika), poticanja mobilnosti i međunarodne suradnje, poticanja jednakosti obrazovnih šansi te poticanja i razvoja cjeloživotnog učenja; 2. (**europske**) **vrijednosti**³: interkulturalizam, multikulturnizam, demokracija, ljudska prava, to-

lerancija, socijalna pravda, poštovanje različitosti, pacifizam i prevencija rata te borba protiv kriminala; 3. različite dimenzije **identiteta**: europski, nacionalni i lokalni identitet; 4. (**suvremene**) **pristupe učenju**: e-učenje i učenje društvenoj odgovornosti". Ledić i Turk (2012) otvaraju i neka nova (istraživačka) pitanja te upućuju na moguće smjerove budućih istraživanja u (hrvatskom) znanstveno-istraživačkom prostoru. Jedno takvo jest i pitanje stavova studenata pedagogije – budućih pedagoga o europskoj dimenziji u obrazovanju te spremnosti i stečenim kompetencijama potrebnim za implementaciju ovoga koncepta u njihov budućni rad. Na tragu takvih preporuka, studenti pedagogije predstavljaju iznimno značajan uzorak ključan za implementaciju ovoga koncepta u nacionalni odgojno-obrazovni sustav u budućnosti.

Završetkom studija, student pedagogije kao budući (školski) pedagog, trebao bi posjedovati iznimno široki spektar znanja i kompetencija za svoj profesionalni angažman. Naime, u hrvatskom se odgojno-obrazovnom sustavu školski pedagog smatra najšire profiliranim stručnim suradnikom u interdisciplinarnom timu koji u školi (odgojno-obrazovnoj ustanovi) ostvaruje razvojnu pedagošku djelatnost. Školski pedagog sudjeluje u svim fazama odvijanja odgojno-obrazovnog procesa: planiranju, programiranju, ostvarenju, vrednovanju i unapređivanju. Prati, analizira i istražuje te predlaže mjere za unapređivanje nastave i drugih oblika odgoja i obrazovanja ustanove. Organizira uvođenje inovacija i prati njihovo ostvarivanje te skrbi o stručnom usavršavanju odgajatelja, učitelja i nastavnika. Od drugih se profila stručnih suradnika razlikuje pretežitim djelovanjem na pedagoško-didaktičkom području školskog rada (Mušanović i sur., 1992, Drandić, 2011).

U prijedlogu *Koncepcije razvojne pedagoške djelatnosti stručnih suradnika* (Jurić i sur., 2001) definira ga se kao osobu koja ima kompetenciju za

1 Više o povijesnom razvoju koncepta europske dimenzije u obrazovanju vidjeti u: Ledić i Turk (2012).

2 Ovo se pitanje može promatrati i kao svojevrsni nedostatak ovoga koncepta općenito te mogućnosti njegove adekvatne analize. Budući da jedna takva, teorijska analiza, nadilazi okvire ovoga rada, ostaje kao otvoreni istraživački problem pred budućim istraživačima europske dimenzije u obrazovanju.

3 U kontekstu europskih vrijednosti navode se univerzalne vrijednosti demokracije koje su načelno prihvaćene kao temeljne vrijednosti u Europi ali i u drugim zemljama i međunarodnim institucijama (kao što su primjerice Ujedinjeni narodi).

profesionalni rad s mladima ili odraslim osobama na usvajanju novih znanja, gledišta, vrijednosnih orijentacija i sustavnom razvijanju njihovih raznovrsnih sposobnosti. Školski je pedagog percipiran kao stručnjak koji upravlja društvenim, administrativnim i inovativnim poslovima, uvodi promjene u rad škole, usmjerava i potiče nastavnike u proaktivnom radu, priprema djecu i mlade za život u modernom društvu te propagira ideju građanskog društva i angažmana u zajednici. Očekuje se i da odgovara na izazove koje pred njega postavlja europska obrazovna politika te da spremno prihvaća i implementira njihove smjernice u rad svoje ustanove. Od školskog se pedagoga, između ostaloga, očekuje da bude osposobljen za rad u interkulturalnom i multikulturalnom okruženju, da propagira ideju građanskog društva te da potiče nastavnike i učenike društvenoj odgovornosti. Sve navedeno zahtijeva značajan angažman (školskih) pedagoga te posjedovanje adekvatnih kompetencija koje će im omogućiti uspješno obavljanje svakodnevnih (i novih) poslova.

Student pedagogije – budući (školski) pedagog, kao i svaki stručnjak, dolaskom na radno mjesto trebao bi posjedovati kompetencije koje su mu potrebne kako bi kvalitetno obavljao svoj posao. Očekuje se, dakle, da studij omogući razvoj i usvajanje temeljnih znanja i vještina koje će pedagogu omogućiti da poslu pristupi na profesionalan i stručan način. Međutim, dinamika promjena u društvu danas nameće usavršavanje u struci kao uvjet bez kojega se ne može zamisliti ovladavanje potrebnim kompetencijama. Pri tome valja imati na umu da je upravo zbog brojnih izazova u području rada školskih pedagoga potrebno preispitivati potrebe za sadržajem inicijalnog obrazovanja koji će omogućiti razvoj sustava odgoja i obrazovanja te utjecati na promjene koje je u sustavu potrebno provesti.

Analiza literature o kompetencijama školskih pedagoga (Staničić, 2001, 2003; Podgórecki, 2004; Leliugiene i sur., 2005; Jezierska, 2007) pokazuje pad interesa hrvatskih istraživača za ovaj predmet istraživanja. U istraživanju s ciljem utvrđivanja kompetencijskog profila “idealnog” pedagoga Staničić (2001) je utvrdio kako za ostvarenje svoje uloge pedagog mora posjedovati pet ključnih kompetencija s pripadajućim odrednicama. Navedenih

pet skupina kompetencija “idealnog” pedagoga jesu: **osobne** (iskren i dosljedan u radu, marljiv u izvršavanju svojih zadataka, osoba koja ima povjerenja u svoje suradnike, komunikativan i pristupačan te sklon razumjeti i dopuštati različita gledišta i rješenja u radu), **razvojne** (jasna vizija razvoja škole, sudjelovanje u racionalnom organiziranju odgojno-obrazovnog procesa, pribavljanje i prenošenje stručnih informacija, uvođenje inovacija u odgojno-obrazovni rad i poznavanje informatičke tehnologije), **stručne** (razumjeti načela organizacije odgojno-obrazovnog procesa, znati smisao i važnost kvalitetnog planiranja i programiranja rada škole, poznavati nastavni plan i program kao i didaktička načela njegova organiziranja, znati oblike i propise iz područja odgoja i obrazovanja), **međuljudske** (razumjeti zakonitosti međuljudskih odnosa, znati demokratski voditi školsko osoblje, znati sudjelovati u rješavanju konflikata, umjeti motivirati svoje suradnike te znati prepoznati individualne kvalitete pedagoških i drugih djelatnika) i **akcijske** (stvara uvjete i otklanja zapreke u radu pedagoške osoba, sluša i savjetodavno pomaže u radu, ističe uspjehe i rezultate vrijednih pojedinaca, otvoreno radi sa suradnicima te rješava probleme u školi). Prema istom autoru, navedene kompetencije predstavljaju odrednice koje pedagog mora imati kako bi optimalno obavljao svoj posao. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da bi školski pedagog trebao biti osoba koja je komunikativna, dosljedna u svome radu, pristupačna, ima znanja o uvođenju inovacija, poznaje informatičku tehnologiju, nastavni plan i program te didaktička načela i didaktičko-metodičke odluke, poznaje zakonitosti međuljudskih odnosa, te je otvoren prema nastavnicima i suradnicima.

Međutim, promjene koje se događaju u širem društveno-političkom okruženju utječu na promjene u obrazovnim politikama, od kojih se očekuje da mijenjaju sustav odgoja i obrazovanja. Tako se, primjerice, kao posljedica pristupanja Hrvatske Europskoj uniji očekuje harmonizacija nacionalnog sustava odgoja i obrazovanja sa smjernicama obrazovne politike Europske unije. U okruženju reformi u sustavu odgoja i obrazovanja najvidljiviji proces promjena dogodio se u sustavu visokoga obrazovanja – Bolonjski proces, pri čemu se i ostale razine sustava nastoje usuglasiti sa standardima i mjerili-

ma koje predlaže Europska unija. U tom kontekstu za očekivati je da prvenstveno studenti pedagogije – budući pedagozi, a potom i svi ostali (budući) odgojno-obrazovni djelatnici budu upoznati i odgovaraju na zahtjeve koje pred njih postavljaju navedene promjene. Međutim, pitanje koje se rijetko otvara jest ono o njihovoj osposobljenosti i kompetentnosti za odgovaranje na nove izazove. Koncept europske dimenzije u obrazovanju jedan je od takvih izazova koji jest ili bi trebao biti postavljen pred odgojno-obrazovne djelatnike u Hrvatskoj, a samim time i studente pedagogije – buduće (školske) pedagoge, kao (buduće) najprofiliranije stručnjake u navedenom području.

Metodologija istraživanja

Temeljna istraživačka pitanja ovog dijela istraživanja⁴ bila su:

Kako studenti pedagogije procjenjuju važnost kompetencija potrebnih za njihov budući rad?

1. Kako studenti pedagogije procjenjuju doprinos visokoškolskog obrazovanja stjecanju pojedinih kompetencija?

Za potrebe istraživanja razvijen je upitnik koji se sastojao od 41 čestice – kompetencije potrebne za rad školskog pedagoga. Struktura, odnosno popis kompetencija koje su istraživane razvijane su temeljem analize relevantne literature (McClelland, 1973, Bezinović, 1993, Katz i McClelland, 1997, Weinert, 2001, Staničić, 2001, 2003, Marinković i Davidović-Mušica, 2006, Muršak, 2007, Zydziunaite, 2007, Vizek-Vidović, 2009, Jurčić, 2012)⁵. Već spomenutih pet skupina kompetencija potrebnih za rad školskog pedagoga (Staničić, 2001) bile su te-

melj izrade pojedinačnih čestica-kompetencija upotrijebljenih u ovom istraživanju.

Skupinama kompetencija dodana je i jedna nova, nazvana **kompetencije europske dimenzije u obrazovanju**, kojom se ispituje procjena važnosti i osposobljenosti studenata pedagogije – budućih pedagoga - za procese povezane s uključivanjem Hrvatske u europski obrazovni prostor (Ledić i Turk, 2012, Detjen, 2000 u Čulum, 2009). Kompetencije europske dimenzije u obrazovanju analizirane su kroz sedam različitih čestica, indikatora europske dimenzije u obrazovanju - *Poznavanje postupka prijave na programe Europske unije, Poznavanje strukture i načina funkcioniranja ključnih tijela Europske unije (Vijeće Europe, Vijeće ministara, Europski parlament...), Poznavanje europskih trendova u obrazovanju, Poznavanje minimalno jednog stranog jezika, Poznavanje područja demokratskog građanstva i ljudskih prava, Osposobljenost za rad u interkulturalnom i multikulturalnom okruženju, Osposobljenost za usmjeravanje učenika i nastavnika društvenoj odgovornosti*.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 139 studenata prvih godina diplomskog studija pedagogije, sa svih sveučilišta u Republici Hrvatskoj (što iznosi 67% od ukupnog broja upisanih studenata u 1. godinu diplomskog studija pedagogije)⁶. Kako je već navedeno, instrument (anketni upitnik) se, osim demografskih podataka (sveučilišta na kojem ispitanik studira, spola, dobi te načina studiranja studija pedagogije - jednopredmetni ili dvopredmetni studij) sastojao od 41 čestice - kompetencije potrebne za rad školskog pedagoga⁷. Ispitanici su na Likertovoj skali (od 1 do 5, uključujući i 0 koja je ozna-

4 Dio istraživanja proveden na uzorku studenata dio je šireg nacionalnog istraživanja o kompetencijama školskih pedagoga provedenog u okviru projekta MZOS-a *Sveučilište i vanjsko okruženje u kontekstu europskih integracijskih procesa* (009-0000000-0931), a koji se provodi na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Istraživanje je provedeno na uzorku školskih pedagoga zaposlenih u osnovnim i srednjim školama Republike Hrvatske te uzorku studenata prvih godina diplomskih studija Pedagogije. U ovom radu bit će prikazan dio rezultata istraživanja provedenog na uzorku studenata prvih godina diplomskih studija Pedagogije.

5 Detaljan prikaz svih kompetencija prikazan je u tablici 1.

6 Uzorak studenata prve godine diplomskih studija pedagogije odabran je zbog iskustva kojega posjeduju u svojem visokoškolskom obrazovanju te pretpostavke o posjedovanju potrebnih znanja i percepciji opisa poslova svoje buduće profesije. Studij pedagogije u Hrvatskoj izvodi se na 5 sveučilišta: Sveučilištu u Zagrebu, Splitu, Rijeci, Osijeku i Zadru. Raspodjela uzorka prema sveučilištu bila je: Sveučilišta u Zagrebu - 40 ispitanika (upisna kvota: 58), Sveučilište u Splitu - 29 ispitanika (upisna kvota: 30), Sveučilište u Rijeci - 12 ispitanika (upisna kvota: 25), Sveučilište u Osijeku - 30 ispitanika (upisna kvota: 44) i Sveučilište u Zadru - 26 ispitanika (upisna kvota 52).

7 S obzirom na sadržajnu usmjerenost ovoga rada bit će prikazani i analizirani rezultati istraživanja tematske skupine kompetencija europske dimenzije u obrazovanju (7 čestica), a u kontekstu šire istražene teme kompetencija školskih pedagoga.

čavala nemogućnost procjene - “ne znam/ne mogu procijeniti”) listu kompetencija procjenjivali s dva aspekta: važnost kompetencije za rad školskog pedagoga i doprinos visokoškolskog obrazovanja ovladavanju pojedinom kompetencijom. Obrada podataka izvršena je u statističkom programu SPSS⁸.

Rezultati i rasprava

U skladu s navedenim, ispitanici su 41 kompetenciju procjenjivali s dva aspekta: važnost kompetencije za rad školskog pedagoga i doprinos visokoškolskog obrazovanja ovladavanju pojedinom kompetencijom.

U tablici 1 prikazani su integrirani rezultati procjene 41 kompetencije za obje skupine: stupac 1 – Procjena važnosti kompetencija potrebne za rad školskog pedagoga i stupac 2 – Doprinos visokog obrazovanja za ovladavanje pojedinom kompetencijom. Kompetencije su u tablici prikazane temeljem rangova procjene važnosti kompetencija potrebnih za rad školskog pedagoga (od 1 do 41), dobivenih temeljem rezultata aritmetičkih sredina (M). U tablici je posebno označeno sedam kompetencija europske dimenzije u obrazovanju, koje predstavljaju polazište za raspravu u ovome radu.

⁸ U ovom radu bit će prikazani samo osnovni rezultati istraživanja temeljeni na deskriptivnoj statistici.

TABLICA 1 INTEGRIRANI REZULTATI PROCJENE KOMPETENCIJA POTREBNIH ZA RAD ŠKOLSKOG PEDAGOGA IZ PERSPEKTIVE STUDENATA PEDAGOGIJE

Kompetencija	1		2	
	Rang mjesto	M	Rang mjesto	M
Osposobljenost za timski rad s nastavnicima i suradnicima	4,90	1	4,25	1
Osposobljenost za komunikacijsku otvorenost i empatičnost	4,88	2	4,07	2
Osposobljenost za provođenje savjetodavnog rada s učenicima	4,88	3	3,36	23
Osposobljenost za rad s roditeljima	4,86	4	3,44	18
Osposobljenost za rješavanje sukoba - medijacija	4,85	5	3,57	16
Poznavanje planiranja i programiranja rada škole	4,84	6	3,70	9
Osposobljenost za prepoznavanje i integraciju učenika s teškoćama u razvoju/ponašanju	4,83	7	3,42	19
Osposobljenost za prilagodbu novim pedagoškim situacijama	4,78	8	3,34	25
Osposobljenost za etičko i moralno rasuđivanje	4,76	9	3,85	4
Poznavanje pedagoške dokumentacije	4,74	10	3,31	27
Osposobljenost za motiviranje zaposlenih i stvaranje poticajnog radnog okruženja	4,74	11	3,61	13

Kompetencija	1		2	
	Rang mjesto	M	Rang mjesto	M
Poznavanje područja rada nastavnika i ostalih stručnih suradnika	4,69	12	3,78	7
Osposobljenost za uvođenje inovacija u odgojno-obrazovni proces	4,66	13	3,33	26
Osposobljenost za samostalni rad	4,65	14	3,56	17
Poznavanje strukture obrazovnog sustava na nacionalnoj razini	4,64	15	3,88	3
Osposobljenost za rad u interkulturalnom i multikulturalnom okruženju	4,63	16	3,65	12
Poznavanje izrade pedagoškog instrumentarija	4,62	17	2,96	36
Osposobljenost za uvođenje inovacija i promjena u cjelokupni rad škole (poduzetničke kompetencije)	4,62	18	3,18	30
Poznavanje nacionalnog zakonodavstva vezanog uz odgoj i obrazovanje	4,61	19	3,38	21
Poznavanje sustavnog praćenja rada nastavnika	4,60	20	3,17	31
Osposobljenost za rad s darovitim učenicima	4,60	21	3,05	34
Poznavanje vrednovanja rezultata odgojno-obrazovnog procesa	4,59	22	3,65	10
Poznavanje područja demokratskog građanstva i ljudskih prava	4,58	23	3,65	11
Osposobljenost za usmjeravanje učenika i nastavnika društvenoj odgovornosti	4,58	24	3,36	24
Osposobljenost za planiranje osobnog i profesionalnog razvoja i usavršavanja (cjeloživotno učenje)	4,57	25	3,60	14
Poznavanje izrade nastavnih priprema i didaktičkih načela rada	4,57	26	3,58	15
Poznavanje hrvatskog jezičnog standarda	4,55	27	3,78	8
Poznavanje minimalno jednog stranog jezika	4,55	28	3,85	5
Osposobljenost za profesionalno usmjeravanje učenika	4,53	29	2,81	38
Osposobljenost za suradnju sa zajednicom i društvenim okruženjem (lokalna zajednica, organizacije civilnog društva, mediji itd.)	4,53	30	3,04	35
Osposobljenost za pripremu, vođenje i vrednovanje projekata	4,51	31	3,18	29
Osposobljenost za stvaranje i razvijanje individualiziranih programa za učenike	4,50	32	2,64	39
Osposobljenost za pripremu i realizaciju istraživanja pedagoške teorije i prakse	4,49	33	3,40	20
Osposobljenost za služenje informatičkom tehnologijom	4,49	34	3,81	6

Kompetencija	1		2	
	Rang mjesto	M	Rang mjesto	M
Osposobljenost za organizaciju izvannastavnih aktivnosti i slobodnog vremena učenika	4,45	35	3,30	28
Osposobljenost za interdisciplinarni rad	4,45	36	3,37	22
Poznavanje izrade razvojnih strategija (škole)	4,44	37	2,95	37
Osposobljenost za pregovaranje i lobiranje	4,42	38	3,06	33
Poznavanje europskih trendova u obrazovanju	4,12	39	3,14	32
Poznavanje postupka prijave na programe Europske unije	3,84	40	1,93	41
Poznavanje strukture i načina funkcioniranja ključnih tijela Europske unije (Vijeće Europe, Vijeće ministara, Europski parlament itd.)	3,48	41	2,27	40

Rezultati procjene svih kompetencija uključenih u istraživanje (vidjeti tablicu 1) pokazuju da studenti pedagogije visoko procjenjuju sve ponuđene kompetencije, budući da se prosječne procjene kreću od najmanje ($M=3,48$) do najveće ($M=4,90$), pri čemu su čak 32 kompetencija procijenjene ocjenom 4,5 ili više. Uspoređujući aritmetičke sredine procjene doprinosa visokoškolskog obrazovanja u odnosu prema prethodnoj skupini procjene, razvidno je da su prosječne procjene doprinosa visokoškolskog obrazovanja mnogo niže od procjene važnosti pojedine kompetencije. Procjene se kreću od najmanje ($M=1,93$) do najveće ($M=4,25$)⁹.

Iz prikazanih rezultata za 41 kompetenciju vidljivo je kako su kod procjene važnosti pojedinih kompetencija ispitanici većinu kompetencija europske dimenzije u obrazovanju smjestili u drugu polovicu rezultata rangova odnosno od 20 do 41 rang mjesta¹⁰. Navedeni rezultati ukazuju kako kompetencije europske dimenzije u obrazovanju studenti ne smatraju važnima za svoju profesiju, u usporedbi s većinom drugih kompetencija. S druge strane rezultati procjene doprinosa visokog obra-

zovanja ukazuju kako su se kompetencije europske dimenzije u obrazovanju ravnomjerno raspodijele po skali od 5 do 41 mjesta. Tako kompetencija *Poznavanje minimalno jednog stranog jezika* zauzima visoko 5 mjesto dok se kompetencije *Poznavanje područja demokratskog građanstva i ljudskih prava* i *Osposobljenost za rad u interkulturalnom i multikulturalnom okruženju* nalaze na 11 odnosno 12 rang mjestu. Navedeno ukazuje kako studenti percipiraju visoko obrazovanje kao ono koje djelomično doprinosi pripremi za život u europskom obrazovnom prostoru, ali ne smatraju da su te kompetencije važne. U tom je kontekstu moguće postaviti pitanje koliko će budući pedagozi imati inicijative i interesa za implementaciju sadržaja europske dimenzije u svoj budući rad ukoliko ih osobno ne smatraju važnima i potrebnima. Takav podatak posebno zabrinjava ukoliko imamo u vidu da postoji iznimno široki spektar područja u okviru rada odgojno-obrazovne institucije koji je ostavljen na slobodan izbor i inicijativu stručnom suradniku-pedagogu (Staničić, 2013).

⁹ Ovdje valja uzeti u obzir činjenicu da je za samo dvije kompetencije - *Osposobljenost za timski rad s nastavnicima i suradnicima* te *Osposobljenost za komunikacijsku otvorenost i empatičnost*, aritmetička sredina viša od 4,0. Također, kompetencija koja upućuje na potrebu komunikacijske otvorenosti i empatičnosti nedvojbeno je važna za uspješan rad školskog pedagoga u relaciji s učenicima, roditeljima i nastavnicima, ali radi se i o društveno poželjnoj osobini pa je moguće da je upravo i zbog toga ova kompetencija zauzela visoko mjesto.

¹⁰ Samo jedna od kompetencija europske dimenzije u obrazovanju nalazi se iznad 20 rang mjesta, i to kompetencija *Osposobljenost za rad u interkulturalnom i multikulturalnom okruženju* koja se nalazi na 16 mjestu.

Kako studenti pedagogije procjenjuju važnost kompetencija europske dimenzije u obrazovanju za svoj budući rad

U tablici 2 prikazano je koliko studenti pedagogije procjenjuju važnima kompetencije europske dimenzije u obrazovanju za njihov budući profesionalni angažman. Za svaku pojedinu kompetenciju

europske dimenzije u obrazovanju, prikazan je redni broj na skali procjene važnosti ukupnog broja kompetencija (od 1 do 41) dobiven temeljem rezultata aritmetičke sredine, postotak odgovora na Likertovoj skali, aritmetička sredina (M) i standardna devijacija (SD).

TABLICA 2 PROCJENA VAŽNOSTI KOMPETENCIJA EUROPSKE DIMENZIJE U OBRAZOVANJU ZA RAD ŠKOLSKOG PEDAGOGA

Rang	Kompetencija europske dimenzija u obrazovanju	0	1	2	3	4	5	M	SD
16	Osposobljenost za rad u interkulturalnom i multikulturalnom okruženju	,7	0	0	5,0	26,6	67,6	4,63	,580
23	Poznavanje područja demokratskog građanstva i ljudskih prava	1,4	0	0	7,2	27,3	64,0	4,58	,627
24	Osposobljenost za usmjeravanje učenika i nastavnika društvenoj odgovornosti	1,4	0	,7	5,0	28,8	64,0	4,58	,626
28	Poznavanje minimalno jednog stranog jezika	,7	0	1,4	6,5	27,3	64,0	4,55	,684
39	Poznavanje europskih trendova u obrazovanju	,7	,7	1,4	12,2	55,4	29,5	4,12	,729
40	Poznavanje postupka prijave na programe Europske unije	3,6	2,2	2,2	25,2	46,8	20,1	3,84	,860
41	Poznavanje strukture i načina funkcioniranja ključnih tijela Europske unije (Vijeće Europe, Vijeće ministara, Europski parlament itd.)	5,0	3,6	5,0	36,7	41,7	7,9	3,48	,869

U kontekstu teme ovoga rada iznimno je važno naglasiti kako tri od pet kompetencija koje su ispitanici procijenili najmanje važnima pripadaju upravo skupini kompetencija europske dimenzije u obrazovanju. Začuđuje, ako ne i zabrinjava, nisko rangiranje kompetencija poput *Poznavanje postupka prijave na programe Europske unije* i *Poznavanje europskih trendova u obrazovanju*. Zanimljivo je ukazati na rezultat koji pokazuje da je najviše neodlučnih ispitanika (stav: ne znam/ne mogu procijeniti) bilo upravo kod dvije najniže rangirane kompetencije (3,6% i 5%). Kao nova članica Europske unije, Hrvatska mora voditi računa i o njezinim obrazovnim politikama, pa je za očekivati da trend razvoja škole svakako treba uključivati poznavanje europskih trendova u obrazovanju i poznavanje postupka prijave na programe Europske unije. Niska procjena ovih kompetencija od strane studenata pedagogije ukazuje na izazove koji se mogu pojaviti prilikom harmoniziranja nacionalnog obrazovnog sustava s obrazovnim politikama Europske unije.

Kako objasniti ovakve stavove studenata – budućih pedagoga, jer iz njihovih procjena proizlazi da im studij u određenoj mjeri i daje kompetencije za implementaciju europske dimenzije u obrazovanju, ali njihovi stavova spram važnosti tih kompetencija ne idu in favorem prihvaćanja njihove važnosti? Moguće je ovaj stav povezati s rezultatima istraživanja provedenog 2005. godine prema kojemu 90% ispitanika (podijeljenih u dvije skupine – mladi i stariji) podržava ulazak Hrvatske u Europsku uniju, ali je među njima najveći broj onih koji se definiraju kao euroskeptici (Ilišin i Mendeš, 2005). Slično se može detektirati i u istraživanju iz 2011. godine (Ilišin, 2011). Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako je euroentuzijazam hrvatskih maturanata na niskoj razini, da maturanti nemaju u velikoj mjeri pozitivna očekivanja od Europske unije te ne prepoznaju ili im nisu jasni mogući benefitni od europske integracije Hrvatske (Ilišin, 2011). Kada se s ovim poveže i rezultat rangiranja važnosti kompetencija prema kojoj je poznavanje minimalno

jednog stranog jezika na 28. mjestu¹¹, tada se može predvidjeti vrlo dugotrajan i razmjerno težak proces uvođenja europske dimenzije u sustav odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Ostaje na budućim istraživanjima utvrditi u kojoj mjeri euroskeptični stavovi zaposlenika u odgoju i obrazovanju mogu utjecati na zastoje u provođenju nacionalnih politika obrazovanja koje će se zasigurno nastojati harmonizirati s onima koje propisuje Europska unija.

Međutim, uvijek valja imati na umu visoke procjene važnosti svih kompetencija, pri čemu je, kako je spomenuto, poznavanje minimalno jednog stranog jezika rangirano na 28. mjesto od 41, ali s visokom aritmetičkom sredinom ($M=4,55$).

Treba napomenuti i to da su standardne devijacije niže kod kompetencija koje se procjenjuju kao najvažnije, a više kod kompetencija koje se procjenjuju najmanje važnima, što znači da više suglasja postoji oko toga koje su kompetencije najvažnije, a više nesuglasja oko toga koje su najmanje važne.

Novim istraživanjima kvalitativne istraživačke paradigme valjalo bi pobliže istražiti ovu pojavu, te ustanoviti razloge nesuglasja u niže procijenjenim kompetencijama.

Procjena doprinosa visokoškolskog obrazovanja ovladavanju kompetencijama europske dimenzije u obrazovanju

Tablica 3 prikazuje kako studenti pedagogije procjenjuju doprinos visokoškolskog obrazovanja ovladavanju kompetencijama europske dimenzije u obrazovanju. Kao i u prethodnoj tablici, za svaku pojedinu kompetenciju europske dimenzije u obrazovanju, prikazan je redni broj na skali procjene važnosti ukupnog broja kompetencija (od 1 do 41) dobiven temeljem rezultata aritmetičke sredine, postotak odgovora na Likertovoj skali, aritmetička sredina (M) i standardna devijacija (SD).

TABLICA 3 PROCJENA DOPRINOS VISOKOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA OVLADAVANJU KOMPETENCIJAMA EUROPSKE DIMENZIJE U OBRAZOVANJU

Rang	Kompetencija europske dimenzija u obrazovanju	0	1	2	3	4	5	M	SD
5	Poznavanje minimalno jednog stranog jezika	2,2	7,9	6,5	18,0	25,9	39,6	3,85	1,252
11	Poznavanje područja demokratskog građanstva i ljudskih prava	2,2	4,3	12,9	20,1	36,0	24,5	3,65	1,126
12	Osposobljenost za rad u interkulturalnom i multikulturalnom okruženju	2,9	3,6	8,6	29,5	31,7	23,7	3,65	1,060
24	Osposobljenost za usmjeravanje učenika i nastavnika društvenoj odgovornosti	3,6	3,6	12,9	37,4	30,2	12,2	3,36	,992
32	Poznavanje europskih trendova u obrazovanju	4,3	8,6	15,1	32,4	33,1	6,5	3,14	1,060
40	Poznavanje strukture i načina funkcioniranja ključnih tijela Europske unije (Vijeće Europe, Vijeće ministara, Europski parlament itd.)	5,8	33,1	23,7	22,3	9,4	5,8	2,27	1,214
41	Poznavanje postupka prijave na programe Europske unije	5,0	41,7	28,1	18,0	4,3	2,9	1,93	1,043

¹¹ Ovdje je posebno važno za istaknuti kako se u dokumentu Vijeća Europe - *Recommendation on the European Dimension of Education* (1989) kao jedan od dva temeljna aspekta europske dimenzije u obrazovanju ističe kako je učenje stranih jezika *sine qua non* njezina razvoja. Stoga je posebno zabrinjavajući ovakav nalaz ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da je Vijeće Europe ovaj dokument izdalo 1989. godine, dakle prije punih 24 godine. U tom razdoblju europska obrazovna i jezična politika stremila je snažnoj podršci i osnaživanju odgojno-obrazovnih institucija u razvoju jezičnih vještina učenika i studenata. Također, 2001. godinu Europska je komisija proglasila europskom godinom jezika, a svake se godine, na inicijativu Vijeća Europe, 26. rujna obilježava kao europski dan jezika.

U drugom koraku ispitanici su trebali procijeniti doprinos visokoškolskog obrazovanja ovladavanju pojedinom kompetencijom.

Od sedam kompetencija europske dimenzije u obrazovanju njih dvije su prema rezultatima aritmetičkih sredina nalaze na posljednja dva mjesta, i to kompetencije - *Poznavanje strukture i načina funkcioniranja ključnih tijela Europske unije (Vijeće Europe, Vijeće ministara, Europski parlament itd.)* (M=2,27) i *Poznavanje postupka prijave na programe Europske unije* (M=1,93). Također relativno nisko procijenjena, tek na 32 mjesto, nalazi se kompetencija *Poznavanje europskih trendova u obrazovanju* (M=3,14). Preostale četiri kompetencije europske dimenzije u obrazovanju, kao što je već navedeno, ravnomjerno su se rasporedile od visokog 5 mjesta - *Poznavanje minimalno jednog stranog jezika*, 11 i 12 mjesta - *Poznavanje područja demokratskog građanstva i ljudskih prava i Osposobljenost za rad u interkulturalnom i multikulturalnom okruženju* do 24 mjesta - *Osposobljenost za usmjerenje učenika i nastavnika društvenoj odgovornosti*.

Ne čudi rezultat prema kojemu se procjenjuje da je visoko obrazovanje najviše pridonijelo ovladavanju kompetencijom *Poznavanje minimalno jednog stranog jezika* budući da je uvođenjem Bolonjskog sustava na većini studijskih programa omogućeno polaganje izbornih kolegija tzv. C-skupine ili *communis* predmeta u sklopu kojih se vrlo često nude upravo kolegiji stranih jezika. Analizom studijskih programa svih studija pedagogije u Republici Hrvatskoj, utvrđeno je kako je na preddiplomskom studiju pedagogije Filozofskog fakulteta u Splitu ko-

legij *Strani jezik u struci* obvezni kolegij, a 27% ispitanika studij pedagogije studira u dvopredmetnoj kombinaciji s nekim od stranih jezika¹².

Ne iznenađuje rezultat prema kojemu su kompetencije *Poznavanje područja demokratskog građanstva i ljudskih prava i Osposobljenost za rad u interkulturalnom i multikulturalnom okruženju* zauzele relativno visoka mjesta. Naime, analiza studijskih programa studija pedagogije pokazuje kako svi studiji pedagogije, na preddiplomskoj i/ili diplomskoj razini kao obvezne i/ili izborne kolegije nude neke od kolegija¹³ koji pokrivaju sadržaje navedenih kompetencija¹⁴. Ujedno, ovo su teme koje su se posljednjih 10 do 15 godina postepeno uvodile na sve razine odgojno-obrazovnog sustava u Hrvatskoj te je stoga i za očekivati da će biti značajno zastupljene i u sustavu inicijalnog obrazovanja budućih pedagoga.

Ipak, posebno zabrinjava podatak da su kompetencije *Poznavanje postupka prijave na programe Europske unije* te *Poznavanje europskih trendova u obrazovanju* smještene izrazito nisko na rang ljestvici. Takav nalaz zahtijeva posebnu pažnju budući da se radi o studentima pedagogije – budućim pedagogima čija je sadašnjost i budućnost rad u europskom (obrazovnom) prostoru, pri čemu bi postupci prijave na programe Europske unije trebali biti njihova svakodnevica u budućem profesionalnom angažmanu. U tom bi smjeru nositelji studijskih programa studija pedagogije trebali bi promišljati o njihovom osuvremenjivanju, smještanju u okvire aktualnih potreba i zahtjeva (europskog) okruženja te se istovremeno odmaknuti i/ili

12 Iako se posljednji podatak direktno ne odnosi na studij Pedagogije moguće da je utjecao na odgovore ispitanika koji, kao što je navedeno, studij Pedagogije studiraju u dvopredmetnoj kombinaciji s nekim od stranih jezika.

13 Potrebno je istaknuti da je u kontekstu analize studijskih programa, za potrebe ovoga rada analiza rađena samo temeljem naziva kolegija, što ne isključuje mogućnost da se ove teme ne nalaze i u sadržajima drugih kolegija.

14 Prema podacima dobivenim analizom studijskih programa Pedagogije u RH studentima se nude sljedeći kolegiji: Filozofski fakultet u Zagrebu tako na diplomskoj razini nudi kolegije *Interkulturalizam i obrazovanje*, *Osnove interkulturalne pedagogije*, *Prava djeteta u odgoju i obrazovanju* te *Obrazovanje za ljudska prava i građanstvo*. Filozofski fakultet u Splitu na preddiplomskoj razini nudi kolegij *Obrazovanje za mir i toleranciju*. Na Filozofskom fakultetu u Rijeci na preddiplomskoj razini ponuđen je kolegij *Odgoj i obrazovanje za civilno društvo* dok su na diplomskoj razini to kolegiji - *Odgoj i obrazovanje za ljudska prava*, *Obrazovanje i globalizacijski procesi* te *Obrazovanje i interkulturalni kontekst*. Filozofski fakultet u Osijeku na preddiplomskoj razini nudi kolegij *Interkulturalna pedagogija* dok Odjel za pedagogiju Sveučilišta u Zadru na diplomskom studiju nudi kolegij *Interkulturalne vrijednosti turizma*. Ovdje također valja istaknuti kako se na tri diplomatska studija Pedagogije u Hrvatskoj nude kolegiji koji pokrivaju šire europske teme. Tako studij Pedagogije Filozofskog fakulteta u Zagrebu nudi kolegij *Europsko obrazovanje*, na Filozofskom fakultetu u Rijeci studenti slušaju kolegij *Europska dimenzija u obrazovanju* dok Odjel za pedagogiju Sveučilišta u Zadru nudi kolegij *Odgoj i obrazovanje u kontekstu europskih vrijednosti*.

redefinirati neke od ustaljenih/tradicionalnih pedagoških sadržaja čiji će (praktični) smisao i svrha u budućnosti postati upitni.

Standardne devijacije u ovom dijelu istraživanja ukazuju da pri procjeni doprinosa visokoškolskog obrazovanja ovladavanju kompetencija postoji manje suglasja nego pri procjeni važnosti pojedinih kompetencija, što se može objasniti različitim iskustvima odnosno različitim studijskim programima prema kojima se pojedini studiji pedagogije izvode.

Zaključci i preporuke

Prikazane rezultate istraživanja moguće je sažeti kao odgovore na dva temeljna istraživačka pitanja: 1. Studenti pedagogije – budući pedagozi kompetencije europske dimenzije u obrazovanju smatraju najmanje važnim kompetencijama za svoj profesionalni angažman; 2. Visokoškolsko obrazovanje (studiji Pedagogije) djelomično pridonosi u razvoju kompetencija europske dimenzije u obrazovanju kod budućih pedagoga.

S obzirom na izazove pred kojima se nalazi odgojno-obrazovni sustav u Hrvatskoj u svim svojim segmentima, detektirane slabe točke te promjene koje se planiraju¹⁵, revizija studija pedagogije je zasigurno posao pred kojim se nalaze svi njegovi nositelji. Pri reviziji koja treba uslijediti, trendovi i obrazovne politike Europske unije svakako trebaju biti jedan od načela kojima će se promjene voditi, jednako kao i predviđene promjene u sustavu, koje se temelje na njegovim slabim točkama i ciljevima koje valja postići. Dakako, pritom bi – uz uvažavanje, poštovanje i promicanje različitosti - trebalo voditi računa o međusobnoj usklađenosti „jezgre programa“ koja bi, u duhu Bolonjskog procesa, omogućila mobilnost studenata i nastavnika na nacionalnoj razini. Takav zahtjev podrazumijevao bi zajednički angažman različitih dionika – kreatora obrazovnih politika, nositelja studijskih programa pedagogije, pedagoga praktičara, studenata pedagogije te predstavnika interesnih skupina povezanih s radom pedagoga. Pritom bi se valjalo voditi ključnim dokumentima obrazovne politike na europskoj i nacionalnoj razini (primjerice, Europa 2020, *Education and Training 2020*, Strategija obrazovanja, znanosti

i tehnologije RH), budući da ti dokumenti upućuju na opće ciljeve i ishode temeljem kojih treba raditi na operativnim programima razvoja sustava odgoja i obrazovanja. Iz obrazovne politike Europske unije prvenstveno se treba voditi načelima dokumenta *Education and Training 2020*, iz kojih su razvidne smjernice obrazovne politike u Europskoj uniji za razdoblje do 2020. godine, a gdje teme europske dimenzije u obrazovanju zauzimaju značajan dio.

U promišljanju najboljeg sadržaja inicijalnog obrazovanja pedagoga svakako treba imati u vidu i višegodišnju nepovoljnu situaciju oko zapošljavanja i profesionalnog integriteta (školskih) pedagoga (primjerice, zapošljavanje nastavnika na radna mjesta pedagoga), te dvojbe oko područja rada pedagoga koje se kontinuirano pojavljuju u praksi (Ledić i sur., 2013). U tom je kontekstu iznimno važno suvremeno, kvalitetno i primjereno obrazovanje pedagoga koji će svojim profesionalnim integritetom moći uspješno sudjelovati, pa i predvoditi promjene i razvoj institucija u kojima će biti zaposleni.

U cilju uspješne revizije programa studija koja bi trebala doprinjeti primjerenijoj pripremi za promjene koje u sustavu odgoja i obrazovanja trebaju uslijediti, s teorijskog je aspekta potrebno problematizirati sadržajnu i tematsku (ne)određenost koncepta europske dimenzije u obrazovanju, te učiniti temeljitu analizu sadržaja studijskih programa pedagogije s posebnim naglaskom na sadržaje europske dimenzije u obrazovanju. Posebnu pažnju valja usmjeriti stavovima i iskustvima studenata nastavničkih i učiteljskih fakulteta, kao budućih nositelja odgojno-obrazovnog procesa u Hrvatskoj, o temama europske dimenzije u obrazovanju, pri čemu ne treba zanemariti već zaposlene nastavnike, učitelje i stručne suradnike, te njihova iskustva praktične primjene sadržaja europske dimenzije u obrazovanju.

Razvidno je, dakle, da tema europske dimenzije u obrazovanju, smještena u različita odgojno-obrazovna okruženja otvara još mnoštvo neistraženih područja i pruža mogućnost da joj se pristupi ne samo iz pedagoške nego i mnogo šire, interdisciplinarne, perspektive.

¹⁵ Vidjeti, primjerice, Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije RH (2013).

Literatura

- Bell, H. C. (1991), *Developing a European Dimension in Primary Schools*. London: David Fulton Publishers Ltd.
- Bezinović, P. (1993), Samopoštovanje i percepcija osobne kompetentnosti. U: Sremec, B. (ur.), *Godišnjak zavoda za psihologiju*. Rijeka: Pedagoški fakultet u Rijeci, str. 7-12.
- Birzúa, C. (1997), The European dimension in education: suggestions for the designers of school and out-of-school projects. U: Barthelemy, D., Ryba, R., Birzúa, C., Leclercq, M-J. (ur.) *The European dimension in secondary education*. Strasbourg: Council of Europe, str. 61-81.
- Commission of the European Communities, (1993) *Green Paper on the European Dimension of Education*, Brussels: Commission of the European Communities. URL: http://ec.europa.eu/green-papers/pdf/education_gp_com_93_457.pdf (22.3.2012.)
- Convery, A., Kerr, K. (2005-6), Exploring the European Dimension in Education: Practitioners' Attitudes. *European Education*, 37 (4), 22-34.
- Convery, A., Evans, M., Green, S., Macaro, E., Mellor, J. (1997), *Pupils' Perceptions of Europe. Identity and Education*. London: Continuum International Publishing Group Ltd.
- Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020'). *Official Journal of the European Union*, 52, (C 119), 2-10, URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/107622.pdf (1.2.2012.)
- Council of Europe (1989), *Recommendation on the European Dimension of Education*. Brussels: Council of Europe, URL: [http://www.assembly.coe.int/documents/adoptedtext/ta89/erec1111.htm#1](http://www.assembly.coe.int/main.asp?link=http://www.assembly.coe.int/documents/adoptedtext/ta89/erec1111.htm#1) (22.3.2012.)
- Ćulum, B. (2009), *Analiza i projekcija razvoja civilne misije sveučilišta u Hrvatskoj*. Neobjavljena magistarska radnja, Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Domović, V., Gehrmann, S., Krüger-Potratz, M., Petravić, A. (ur.) (2011), *Europsko obrazovanje*. Koncepti i perspektive iz pet zemalja. Zagreb: Školska knjiga.
- Drandić, B. (ur.) (2011), *Pravno-pedagoški priručnik: za osnovne i srednje škole*. Zagreb: Znamen.
- Europska komisija (2010), *Europa 2020. Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast*. URL: http://www.azoo.hr/images/razno/eu_hr.pdf (10.7.2013.)
- Field, J. (1998), *European dimensions. Education, Training and the European Union*. London: Jessica Kindsely Publishers Ltd.
- Ilišin, V., Mendeš, I. (ur.) (2005), *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, V. (2011), Stavovi o Europskoj uniji. Očekivanja mladih od pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. U: Bagić, D. (ur.), *Odgaja li škola dobre građane? Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca*. Zagreb: GONG i Fakultet političkih znanosti, str. 84-104.
- Janne, H. (1973), For a Community Policy in Education. *Bulletin of the European Communities, Supplement 10/73*, URL: <http://aei.pitt.edu/5588/> (24.3.2012.)
- Jezierska, B. (2007), Professional competencies of rehabilitation pedagogues or educators. *Pedagogika*, 87, 28-32.
- Jurčić, M. (2012), *Pedagoške kompetencije suvremenog učitelja*. Zagreb: RECEDO d.o.o.
- Jurić, V., Mušanović, M., Staničić, S., Vrgoč, H. (2001) *Koncepcija razvojne pedagoške djelatnosti stručnih suradnika – prijedlog*, URL: http://pedagogija.skretnica.com/pub/marko/koncepcija_rpd.pdf (12.6.2013.)
- Katz, G. L., McClelland, E. D. (1999), *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.
- Ledić, J., Turk, M. (2012), *Izazovi europske dimenzije u obrazovanju: pristupi i implementacija u nacionalnom kontekstu*. U: Hrvatić, N., Klapan, A. (ur.), *Pedagogija i kultura*, Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo, 1, str. 262-272.
- Ledić, J., Staničić, S., Turk, M. (2013), *Kompetencije školskih pedagoga*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci

- Leliugiene, I., Juodeikaite, A., Jankuniene, L. (2005), The importance of pedagogues' ethic competences to the pupils' socialization at school. European Conference on Educational Research, University College Dublin, 7-10, URL: <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/152311.htm> (20.6.2009.)
- Lukšič, A. A., Bahor, M. (2006), Koncepti demokracije u Europskoj uniji. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 3 (1), 149-176.
- Marinković, R., Davidović-Mušica, N. (2006), Razvijanje kompetencija kroz hrvatski obrazovni sustav: suprotstavljena gledišta profesionalaca. *Napredak*, 146 (4), 468-476.
- Márkus, É. (2009), European Dimension in the Teachers' Education of Hungarian Germans. U: Rabensteiner, P.-M., Rapo, E. (ur.), *European Dimension in Education and Teaching 3*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren GmbH, str. 81-95.
- McClelland, D. C. (1973), Testing for competence rather than for intelligence. *American Psychologist*, 28, 1-14.
- Muršak, J. (2007), Kompetencije i ostvarivanja načela Memoranduma Europske unije o cjeloživotnom učenju. *Napredak*, 148 (1), 80-95.
- Mušanović, M., Staničić, S., Lavrnja, I., Drandić, B. (1992), Konceptija razvojno-pedagoške djelatnosti u institucijama odgoja i obrazovanja. *Napredak*, 133 (2), 189-194.
- Philippou, S. (2005), The 'Problem' of the European Dimension in Education: a principled reconstruction of the Greek Cypriot curriculum. *European Educational Research Journal*, 4 (4), 343-367.
- Podgórecki, L. J. (2004), The Specific Features of Communicational Competences of a Pedagogue. *Pedagogy Studies (Pedagogika)*, 75, 81-93.
- Savvides, N. (2006), Developing a European Identity: A Case Study of the European School at Culham. *Comparative Education*, 42 (1), 113-129.
- Savvides, N. (2008), The European dimension in education: Exploring pupils' perception at three European Schools. *Journal of Research in International Education*, 7 (3), 304-326.
- Shennan, M. (1991), *Teaching About Europe*. London: Cassell.
- Staničić, S. (2001), Kompetencijski profil školskog pedagoga. *Napredak*, 142 (3), 279-295.
- Staničić, S. (2003), Veza ravnatelja i pedagoga u radu i kompetencijama. U: Staničić, S., Drandić, B. (ur.), *Školski priručnik 2003/2004*. Zagreb: Znamen, str. 183-188.
- Staničić, S. (2013), Razvojna pedagoška djelatnosti u hrvatskom školstvu: polazišta, praksa, budućnost. U: Staničić, S., Drandić, B. (ur.), *Školski priručnik 2003/2004*. Zagreb: Znamen, str. 184-194.
- Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije. Radni materijal (Rujan, 2013). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske. URL: <http://www.universitas.hr/wp-content/uploads/2013/10/Strategija-OZT.pdf> (15.10.2013.)
- Tulasiewicz, W., Brock, C. (1994), The place of education in a united Europe. U: Brock, C., Tulasiewicz, W. (ur.), *Education in a single Europe*. London: Routledge, str. 1-49.
- Ugovor o Europskoj uniji (1992/3). URL: <http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/EUugovori/11992M>
- [Ugovor_o_EU-u_hrv.pdf](#) (15.7.2013.)
- Vizek-Vidović, V. (2009), Planiranje kurikuluma usmjerenoga na kompetencije u obrazovanju učitelja i nastavnika. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Weinert, F. E. (2001), Concept of Competence: A conceptual clarification. U: Rychen, D. S., Salganik, L. H. (ur.), *Defining and Selecting Key Competencies*, Seattle: Hogrefe and Huber, str. 45-65.
- Zidarić, V. (1996), Europska dimenzija u obrazovanju - njezin nastanak, razvitak i aktualno stanje. *Društvena istraživanja*, 5, 1 (21), 161-181.
- Zydzianaite, V. (2007), Research-based pedagogic expertise in VET: The gap between employers' expectations and graduates' capacities to apply in practice the acquired professional competencies at higher educational institutions. *Contested Qualities of Educational Research*, ECER VETNET conference, Ghent. URL: <http://www.b.shuttle.de/wifo/abstract/!ecer07.htm> (20.6.2009.)